

APRÓ ERZSÉBET

BÁCS-BODROG VÁRMEGYE KÖZIGAZGATÁSA ÉS HIVATALTÖRTÉNETE A POLGÁRI KORBAN

A VÁRMEGYE TISZTSÉGVISELŐI¹

Az Októberi Diploma értelmében szűnt meg a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság különállása.² Felszámolták a volt megyefőnöki és a Bach korszakban kialakított szolgabírói hivatalokat, és 1861. március elején megválasztották Bács-Bodrog vármegye tisztviselőit,³ visszaállították területi egységét és a korábbi járási beosztást. A megyei közigazgatás székhelye Zomborban volt.

A kiegyezést követően a megye alakuló közgyűlését 1867. június 4-ére hívták össze.⁴ A közgyűlés többek között kimondta, hogy a képviselői állást a megyei tisztviselői állással összeférhetetlennek tartja. A főispán javaslatára a polgári, bünyfenyítői és árvaügyi személyzetnél a tisztviselők létszámának emelését határozták el. A törvényszéki ülnöki és a többi tisztviselői állások betöltésével a tisztújítás másnapra fejeződött be. A járási tisztviselők beosztása és elhelyezése céljából egy *szervező választmány* intézkedett, és az alispán 8-án már a főispán által kinevezett rendes és tiszteletbeli tisztviselők névsorát is bejelentette.⁵

Az alkotmányosság helyreálltával a vármegye régi jogaiba való visszahelyezése utáni új tisztikar a helyi közigazgatást szabályozó köztörvényhatósági törvény⁶ életbelépéséig fennállt.

Az 1867. júniusi közgyűlés a vármegye községeit öt járásra különítette el.⁷ A vármegye közigazgatásának megjavítása érdekében járási beosztását átalakították, így 1873-ban 11 járása lett.⁸ A határőrvidékek polgárosítása 1873-ban⁹ történt meg, a csajkások kerületéből két járás alakult, így 1881-ben a járások száma 13-ra nőtt.¹⁰ A szolgabírói járások

¹ Előadás formájában elhangzott a Pest Megyei Levéltár 2009. november 26-ai tudományos ülésén.

² BAK BORBÁLA: *Magyarország történelmi topográfája*. Budapest, 1997. 119. p. 1860. december 27-én szűnt meg.

³ Arhiv Vojvodine Novi Sad – Vajdasági Levéltár Újvidék (a továbbiakban VL), Fond 421. Bács-Bodrog vármegye – Zombor iratai 1861–1918. 3. Főispáni iratok, 40/1861 és 57/1861. A Központi Bizottmány első ülését 1861. márc. 4–6-án tartotta. A megyei kerületi hatóság Zomborban márc. 13-án, Újvidéken márc. 20-án szűnt meg; a járási hivatalok (Apatin, Baja, Kula, Ó-Becse, Palánka, Szabadka, Újvidék, Zenta, Zombor) pedig 1861. márc. 10 és 22-e között. Ez a megyei bizottmány 1861. okt. 6-án feloszlatta önmagát, és a tisztikar is feloszlott, VL F. 421. 3. 89/1861.

⁴ GROSSCHMID GÁBOR: *Az alkotmányos aera 1867-től 1870-ig*. In.: DUDÁS GYULA: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*. I. kötet. Zombor, 1896. 633. p. (Megyei jegyzőkönyv 1867.)

⁵ DUDÁS GYULA, 1896. I. kötet, 634. p. A névsor: az 1867. évi megyei jegyzőkönyv, 29. sz. alatt.

⁶ 1870: XLII. t. c.

⁷ IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR: *Magyarország történelmi statisztikai helységnévtára*. 8. Bács-Kiskun megye. Budapest, 1996. 196. o. (1863. évi közigazgatási beosztás). DUDÁS GYULA, 1896. I. kötet 634. p.

⁸ IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR, 1996. 197. p. 1. Szántovai járás, 2. Almási 3. Apatini 4. Sziváci 5. Bácsi 6. Palánkai 7. Kulpini 8. Topolyai 9. Kulai 10. Zentai 11. Ó-Becsei.

⁹ 1873: XXVII. t. c. 7. §.

¹⁰ VL F. 421. Bács-Bodrog vármegye iratai 1861–1918. 20. köt. (1884. május 27-ei jegyzőkönyvben hivatkozás van a 239/1881 számú határozattal elfogadott közigazgatási beosztásra. A két új járás a titeli és a zsablyai.

területét a megye maga állapíthatta meg,¹¹ mégsem változtatott rajta, pedig az 1890-es népszámlálás alapján a népesedés növekedése miatt Bács-Bodrog vármegye Pest-Pilis-Solt-Kiskun után az ország második legnagyobb¹² vármegyéje volt, 13 járással és 126 községgel.

A vármegye területén a XX. század elején négy törvényhatósági joggal felruházott város volt: Zombor, Baja, Szabadka és Újvidék, két rendezett tanácsú városa Zenta és 1909-től Magyararkanizsa, és volt 126 községe melyek három kivételével mind nagyközségek voltak.¹³

Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottsága szervezési szabályrendeletet 1871. szeptember 25-én hozott,¹⁴ melynek a szolgabírói járásokra való beosztását, és a megye tiszti-, segéd- kezelő- és szolgaszemélyzetének létszámáról és egyéb járulékaikról szóló részei 1883-ban¹⁵ módosultak. Ez utóbbit többször is kiegészítették 1904-ig.¹⁶ A vármegye törvényhatósági bizottságának a XIX. század végén 600 tagja volt. A megye lakossága az országgyűlésre 17 képviselőt küldött, a városok 6, a járások 11 képviselője kapcsolódott be az ország ügyeinek intézésébe.¹⁷

A vármegye tisztségviselői

A vármegye tisztségviselőiről összeállított munkám csak adalék Bács-Bodrog vármegye archontológiájához. A vármegyei levéltár történetéről és a levéltárosi állás kialakulásáról, illetve 1787 és 1950 közötti fejlődéséről Bács-Bodrog vármegye

¹¹ 1883: XV. t. c. 16. §.; Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL), IV. 410. A Bács-Bodrog vármegyei és községi szabályrendeletek levéltári gyűjteménye (a továbbiakban IV. 410), 1. d. 29/a. Bács-Bodrogh vármegye szabályrendeletei, fontosabb közgyűlési határozatai és alispáni rendeletei. I. kötet. Zombor, 1888. 45–53. p. (*Szervezési szabályrendelet. I. rész. A megye területének szolgabírói járások beosztásáról és a szolgabírói székhelyeknek meghatározásáról. II. rész. A megye tiszti-, segéd-, kezelő és szolgaszemélyzetének létszámáról és egyéb járulékaikról. Kelt Zomborban, 1883. május hó 11-én megtartott közgyűlésen 275. szám / közgy. 1883. Jegyzette és kiadta Karácson Gyula főjegyző. Jóváhagyta a belügyminiszter 1883. május 28-án 29195 sz. intézkedésével.*)

¹² *A Magyar Korona országainak helységnévtára*, Budapest. 1888. Pest-Pilis-Solt-Kiskun: 12,604 km², Bács-Bodrog: 11,079 km².

¹³ BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyei és városai*. Magyarország monográfiája. Bács-Bodrog vármegye 1. kötet. Budapest, 1909. 25–26. p.

¹⁴ BKMÖL IV. 410. 1. d. 29/a. Bács-Bodrogh vármegye szabályrendeletei, fontosabb közgyűlési határozatai és alispáni rendeletei. Zombor, 1888. 52. p. (249. számú határozat az 1871. szeptember 25-én tartott közgyűlésen hozták.)

¹⁵ BKMÖL IV. 410. 1. d. 29/a. Bács-Bodrogh vármegye szabályrendeletei, fontosabb közgyűlési határozatai és alispáni rendeletei. Zombor, 1888. 45–53. p. (275. szám / közgy. 1883.)

¹⁶ BKMÖL IV. 410. 1. d. 29/b. Bács-Bodrogh vármegye szabályrendeletei, fontosabb közgyűlési határozatai és alispáni rendeletei. Zombor, 1890. 140–143. p.; illetve az 52/a., b., c., d. szám alatti szabályrendeletek 1893, 1895, 1896, 1904-ből.

¹⁷ DUDÁS GYULA: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*. Zombor, 1896. 2. kötet, 481. p.

levéltárának ismertetéséhez végeztem kutatást.¹⁸ Ekkor gyűjtöttem össze a tisztségviselők nevét és hivatalviselési idejét Borovszky Samu és Dudás Gyula¹⁹ történészek monográfiáiból, a magyarországi tiszti cím- és névtárakból, a Vajdasági Levéltár (Újvidék), a Magyar Országos Levéltár és a Bács-Kiskun Megyei Levéltár őrizetében lévő iratokból. Az adatsor még részleges, a tervezett munka elkészítéséhez további kutatásra van szükség.

A főispánok

Az előadásom meghirdetett címe a polgári kort jelöli meg, de nem hagyhatom említés nélkül a korábbi időszakot sem, mert Bács és Bodrog vármegyék esetében is az idén kerek évfordulóra emlékezhetünk: 310 éve alakultak újjá a vármegyék, az újjáalakult vármegyékbe főispánokat neveztek ki, és új tisztségviselőket választottak.

Bács vármegye alakuló közgyűlését 1699. december 14-én tartották Baján, melyen kihirdették a megye újjáalakulásáról és új címeres pecsét adományozásáról I. Lipót 1699-ben kiadott oklevelét²⁰, és ekkor tartották az első tisztújító közgyűlését. A vármegye első főispánja Széchenyi Pál volt (1691–1710), aki 1696-ban kalocsai érsek, 1697-ben főispán, és akinek örökös főispáni címét Lipót király 1698. okt. 16-án erősítette meg.²¹ Őt követte Gróf Csáky Imre kalocsai érsek (1710–1732), kinevezésének 300. évfordulója lesz 2010. június 1-jén.²²

Az újjáalakult Bodrog vármegye főispánját gróf Tournon János Henrik²³ császári kamarást és tanácsost 1699. december 2-án nevezte ki az uralkodó, akinek kinevezése hatalom nélküli cím maradt, mert tisztújító közgyűlést csak 1702-ben (február 13-án) tartottak a Pétervárad sáncon. A vármegye újjáalakításáról és Fogarasföldy gróf Nádasdy Pál (főispán 1714–1721)²⁴ főispáni kinevezéséről 1715. január 18-án bocsátott ki oklevelet az uralkodó, a megyének pedig új pecsét-címert adományozott.²⁵ Az ünnepélyes beiktatásra 1715. március 25-én került sor. Nádasdy Pál halála (1721) után bár napirendre került a vármegye megszüntetésének

¹⁸ Ebből 2006-ban jelent meg egy részlet a Levéltári Szemlében (2006/1. sz. 7-26. p.)

¹⁹ BOROVSZKY SAMU: 1909. 2. kötet, 487–602. DUDÁS GYULA, 1896. 2. kötet, 559–571.

²⁰ BOROVSZKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye*. Budapest. 1909. 2. 1909. 131–132. o. DUDÁS GYULA (SZERK.) *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*. Zombor. 1896. 1. kötet 402. o. (Az 1699. évi oklevél a Bács vármegyei levéltárral elveszett, ezért III. Károly 1712. június 2-án Pozsonyban kiállított új oklevele erősítette azt meg. Kalocsai érsek gróf Csáky Imre, mint Bács vármegyei főispán.)

²¹ BOROVSZKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye*. Budapest. 1909. 2. 1909. 131. o. és 2. kötet 239, 247–258. o.

²² BOROVSZKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye*. Budapest. 1909. 2. 1909. 131. o. és 2. kötet 239, 247. o.

²³ BOROVSZKY SAMU: 1909. 2. k. 133–135.; 248. p.; DUDÁS GYULA, 1896. 2. k. 581. p.

²⁴ BOROVSZKY SAMU: 1909. 2. k. 248. p.; DUDÁS GYULA, 1896. 2. k. 581. p.

²⁵ BOROVSZKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye*. Budapest. 1909. 2. 1909. 133. o.; DUDÁS GYULA: *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*. Zombor. 1896. 1. k. 403–404. o.

kérdése, az uralkodó mégis nevezett ki újabb főispánokat,²⁶ úgy mint: Czobor-szent-mihályi gróf Czobor Márkot (1721–1728), gróf Draskovich Lipótot (1746–1759), Gyarakai ifj. gróf Grassalkovich Antalt (1759–1794).²⁷

A két vármegyének folyamatosan területi vitái voltak egymással.²⁸ Bodrog vármegye a gyakorlatban meg is szűnt 1730-ban, és területét Bács vármegyéhez csatolták. Különben is, Mária Terézia uralkodásától együttesen igazgatták őket, de a hivatalos megyeegyesítésre 1802-ben került sor, és a neve ekkor lett Bács-Bodrog vármegye.²⁹

A provizórium és a kiegyezés időszakában Bács-Bodrog vármegye első főispánja báró Almási Rudits József volt,³⁰ (meghalt 1879. aug. 21-én. Apja I. János Bács vármegye táblabírája volt. A család Dalmáciából származik, birtokai Szabadka és Almás határában voltak.). Rudits József 19 évesen a filozófia, 22 évesen pedig a jogtudományok doktora. 1829 és 1841 között a vármegye adminisztrátora, 1836-ban II. alispán, 1837-ben kir. helytartótanácsos, Bács vármegye táblabírája, kir. tanácsos. 1844–1848-ig Bács-Bodrog vármegye főispánja. Majd 1861. január-szeptember, illetve 1865–1867 között ismét főispán volt. Az osztrák birodalmi bárói rangot 1857-ben nyerte.³¹

A kiegyezést követően a főispánok hatáskörét mind a két törvényhatóságokról szóló törvény³² szabályozta. Az 1870. évi törvény értelmében a megyei és a városi főispáni tisztséget nem lehetett egy kézben egyesíteni. Erre azonban az 1886-os törvény már lehetőséget adott.³³ Lesz erre példa is a későbbiekben.

A vármegye vezető tisztségviselői jogi, bölcsész és gimnáziumi végzettséggel rendelkeztek.³⁴ Főnemesi, nemesi családok tagjai több generáción keresztül is (mint pl. a Ruditsok, a Vojnitsok, Latinovitsok, Fernbachok) részt vettek a közigazgatás irányításában.

²⁶ DUDÁS GYULA: 1896. 2. k. 581. p. , BOROVSZKY SAMU: 1909. 2. k. 146. o.

²⁷ BOROVSZKY SAMU: 1909. 2. k. 248. p.

²⁸ BOROVSZKY SAMU: 1909. 2. k. 154–155. p.; DUDÁS GYULA: 1896. 2. k. 581, 598–600. p.

²⁹ *Magyar Törvénytar. Corpus Juris Hungarici 1000–1902.* Budapest. 1802: VIII. tc.

³⁰ BOROVSZKY SAMU: 2. k. 595–596. p.

³¹ **1861:** Főispán: báró Rudits József (1861. január 15. – 1861. szeptember 22.); Főispán: Piukovics Ágoston cs. kir. biztos (1861. szeptember 22–1867. április 17.); Alispán: Pál Antal I., és Zákó Péter II. (1861. február 21 – november 16.); Kovácsics Antal I., Athanackovics Trifun II. (1861. november 16. – 1863.); Másod aljegyző: Kovács Nep. János; Levéltárnok: Kulunchich Ágoston, Segédlevéltárnok: Szalmásy Zsigmond. BOROVSZKY Samu, Budapest, 1909. 2. kötet 247–248. p. és Vajdasági Levéltár (VL) F. 421 Bács-Bodrog vármegye iratai 1861–1918. Főispáni iratok 3. 40/1861; 58/1861, 80/1861, 89/1861, 92/1861, 100/1861.

1863: I. Alispán: Almási Kovács Antal, királyi tanácsos; II. Alispán: Athanackovics Trifon; Főjegyző: Szentmiklósi Sebők József; I. Aljegyző: Kemenczei Molnár István; II. Aljegyző: Czedler János; III. Aljegyző: Kalapsza József; Központi szolgabíró, tisztí főbíró: Kovacevics Alajos. Forrás: *Magyarország Tisztí Név- és Címtára* 1863. Pesten, 46. p.

1865: Főispán: báró Almási Rudits József 1865. augusztus 26–1867. április 20. ; **1867. június 4.** tisztújítás: Főispán: Mihajlovics Miklós. Alispánok: Pál Antal I., Zákó Péter II., Aszt Nándor III. Főjegyző: Lovász Mihály. Főügyész: Koczik Pál. Főszolgabírák: Milassin Zsigmond, Knézy Zsigmond, Nityin Áron, Móricz László, Popovics Vazul, Kovácsfy Alajos. BOROVSZKY Samu, Budapest, 1909. 2. kötet 247–248. p.

³² 1870: XLII.; 1886: XXI. t. c.

³³ RUSZOLY JÓZSEF: *Újabb alkotmánytörténet 1848–1949.* Budapest, 2002. 149–150. p.

Az első főispán az új közigazgatási törvény életbelépésétől, 1871–1876-ig **Mártonffly Károly**³⁵ volt. Őt követte **Vajszkai és Bogyáni Gromon Dezső, főnemes**³⁶ dr. jur., országgyűlési képviselő. Dédapja Zsigmond, a Vajszkai előnevet 1807. április 24-én nyerte. Mint kincstári jószágigazgató 1817-ben Vajszkát és Bogyánt a kir. kincstártól megvásárolta, arra adományt nyert. 1876–1880 Bács-Bodrog vármegye főispánja, 1877-től Zombor város főispánja is, 1878–1880 Szabadka ill. Baja főispánja. 1881-től újra képviselő lett.³⁷

Sándor Béla főispán³⁸

A hevesvármegyei Sándor családból a nagypapa, István telepedett le Bács-Bodrog vármegyében. Szántován kir. kincstári ispán volt, akinek nemességét 1807-ben hirdették meg. Béla apja György, törvényszéki, majd árvaszéki ülnök volt. Sándor Béla volt főjegyző, 1878–1880-ig a vármegye alispánja, majd Bács-Bodrog vármegye főispánja 1880. dec. 7. – 1895-ig, és 1889–1892 között még Zombor és Baja városok főispánja is.³⁹

bajszai Vojnits István báró⁴⁰, dr.

1893 Szabadka és Baja városok főispánja,
1895–1901 a vármegye főispánja,⁴¹
1896–1898 Baja és Zombor városok főispánja,
1899–1901 a vármegye és Zombor város főispánja.⁴²

A Vojnits⁴³ család Dalmáciából származik. A leszármazási ág első tagjának (Jakabnak) fia István (1687–1749) határőr kapitány, szabadkai főbíró volt 1743-tól. Szabadka város felszabadítása körül szerzett érdemeiért János testvérevel, feleségével és gyermekeivel együtt, 1741. október 28-án Mária Teréziától címeres nemeslevelet nyert. István és fiai 1759-ben megvásárolták a Zákó családtól Bajsa község felét, de a királyi megerősítést és a Bajszai

³⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), D 191 Magyar Királyi Helytartótanács Elnöksége 6240/1862, III. R és 946/1863 eln. III. R.

³⁵ BOROVSZKY SAMU, 1909. 2. k. 247–248. Kép: 249. p.; 260. p.; DUDÁS GYULA, 1896. 2. k. 571. p.

³⁶ 1838. Vajszka –1912. Budapest.. ; GUDENUS JÁNOS JÓZSEF: *Magyar főnemesség XX. századi genealógiája*. Budapest, 1990. I. kötet 454. p.; BOROVSZKY SAMU, 1909. 2. k. 247, kép 249, 260–264., 582. p.; DUDÁS GYULA, 1896. 2. k. 571. p.

³⁷ A Pallas Nagy Lexikona. Budapest, 1894. 8. kötet, 295. p.

³⁸ BOROVSZKY SAMU, 1909. 2. kötet 247, kép 249, p. 596. p.

³⁹ *Magyarország Tiszti Czim- és Névtára*, 1890. Budapest. 171. p.; 1892. 168, 174. p.

⁴⁰ GUDENUS JÁNOS JÓZSEF, IV. kötet. 201. p. Bárói rangját 1899-ben kapta Ferenc József királytól. SZLUHA MÁRTON: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*. Budapest, 2002. 383, 401. p. KÉSMÁRKY ISTVÁN (szerk.), *Családfák és családi krónika. Késmárky és a vele rokon Vissy, Vojnits, Zákó, Domonkos és más családok*. Budapest, 1999. 41., 175. p.

⁴¹ BOROVSZKY SAMU: 2. k. 247, kép 249., 285. p.

⁴² Tiszti címtár 1901. 135-136. o. 1903. 134-135. o.

⁴³ BOROVSZKY SAMU: 2. k. 600. p.

előnév használatát csak 1793. december 16-án kapták meg. A család tagjai tevékenyen részt vettek a vármegye életében. A főispán István (Szabadka, 1856 – Budapest, 1921) a II. vonal leszármazottja Simon (1728–1796) ágán; Simon fia Lőrinc (1763–1834) a bárói ág törzsét képezi, az ő fia Lukács (1825–1892), a főispán apja. Vojnits István 1882-ben az államtudományok doktora, Bács-Bodrog vármegye tb. aljegyzője, 1884-ben aljegyző, 1885-ben tb. főjegyző. 1887-ben országgyűlési képviselő. 1893. márciusában Baja és Szabadka, 1895. június 6-án Bács-Bodrog, Baja és Zombor városok főispánjává nevezték ki. 1899. január 4-én nyerte a magyar bárói rangot és az örökös főrendiházi tagságot.

A népes, és több ágra kiterjedő bajsai Vojnits család levéltára a II. világháború után került a szabadkai Városi Múzeumba, onnan pedig a Szabadkai Történelmi Levéltárba⁴⁴. A család iratait dr. Vojnich József (1882–1943)⁴⁵ földbirtokos, történész gyűjtötte, gondozta, rendezte, és a 46 doboznyi (5,60 ifm.) 3 genealógiai mutatóval ellátott családi anyag alapján készült el 1986-ban Ulmer Gáspár⁴⁶ szabadkai levéltárosnak a család történetéről szóló könyve, melynek címe: *Bajsa birtok, földesurak és jobbágyok 1751–1849.*⁴⁷

bajsai ifj. Vojnits István⁴⁸

Az említett Vojnits család tagja, de nem a báró fia volt ifj. Vojnits István (Baja, 1860. 07.02. – 1916, 06.01. Zombor) 1890-ben Bács-Bodrog vármegye aljegyzője, 1898–1906-ig főjegyzője, 1906. december 6-tól 1909-ig alispánja,⁴⁹ 1912–1913 BBvm főispánja, és Zombor sz. kir. város főispánja is.

A Vojnits családhoz tartozott **bajsai Vojnits Máté⁵⁰** a zentai szolgabíró, bácsalmási és bajai főszolgabíró is.

⁴⁴ Szabadkai Történelmi Levéltár, F. 001. A Bajsai Vojnits család iratai (1235–1946). FODOR ISTVÁN–APRÓ ERZSÉBET: *A Kárpát-medence levéltári forrásai I. Fond- és állagjegyzékek 3. A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig.* Budapest, 2008. 196. p.

⁴⁵ KÉSMÁRKY ISTVÁN (szerk.), 1999. 178. p.

⁴⁶ Ulmer Gáspár (Órszálláson 1915. április 13. – 2002. január 1. Szabadka). A Szabadkai Történelmi Levéltár levéltárosa, főlevéltárosa, levéltári tanácsosa volt 1955. június 6-tól nyugdíjba vonulásáig, 1979. december 1-ig. Mentorom volt, és 1970-től 1979-ig egy szobában dolgoztam vele. Sokat tanultam tőle, hálásan és tisztelettel gondolok rá ma is.

⁴⁷ ULMER GAŠPAR, *Posed Bajsa, spahije i kmetovi 1751–1849.* Novi Sad, 1986.

⁴⁸ KÉSMÁRKY ISTVÁN (szerk.), 1999. 182. p.

⁴⁹ BOROVSKY SAMU: 2. k. 247, 284. p. Vojnits István alispán arcképe; 600–601. p.

⁵⁰ KÉSMÁRKY ISTVÁN (szerk.): 1999. 182. p.; Vojnits Máté 1890-ben a Zentai járásban, Zentán szolgabíró, 1896–1904 a Bácsalmási járásban főszolgabíró, 1903-1912 a Bajai járásban főszolgabíró. *Magyarország Tiszti Czim- és Névtára*, 1890. Budapest. 73. o. ; BOROVSKY SAMU: 2. kötet, 600. p.

borsodi és katymári Latinovits Pál⁵¹ 1901– 1906 között volt a vármegye főispánja, 1903-tól Zombor sz. kir. város főispánja is.⁵²

apatini Fernbach Károly⁵³

1906–1911 a vármegye főispánja, és Zombor sz. kir. város főispánja is.

kamjonkai Szemző István

1914-ben a vármegye és Zombor sz. kir. város főispánja is.

Purgly Sándor dr., volt országgyűlési képviselő

1910–1917 főispán Szabadkán,

1915–1917 a vármegye ideiglenes főispánja is.

Preszly Elemér (Dunaalmás, 1877 – Vác, 1971) ügyvéd, főispán. 1921. július 28-tól ellátta Bács-Bodrog vármegye főispáni feladatkörét is, mint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye (1920. május 3-ától kisebb megszakítással 1939-ig) és Kecskemét város főispánja.⁵⁴

Az 1921 és 1944 között a vármegye főispánjai:

bisztrai Balku Gyula, az 1920-as években.⁵⁵

apatini Fernbach Bálint dr., Baja thj. város főispánja is az 1930-as években.⁵⁶

borsódi és katymári Latinovits János dr. 1937-ben Bács-Bodrog vármegye és Baja thj. főispánja.⁵⁷

Nagykászonyi / Kászonyi Richárd dr., Bács-Bodrog vármegye és egyszerismind Baja thj. város főispánja 1940-ben.⁵⁸

Deák Leó (Kula 1888. jan. 14. – Újvidék 1945. nov.). A budapesti Kereskedelmi Akadémián végzett, majd a budapesti Tudományegyetemen jogtudományi doktori oklevelet szerzett. (Ügyvéd Zomborban 1918 után.)

⁵¹ BOROVSKY SAMU: 2. k. 286. p.

⁵² *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára*. Budapest, 1907. 78-79. p.

⁵³ BOROVSKY SAMU: 2. k. 247, 283. oldalon a kép.

⁵⁴ BKMÖL IV. 401. Bács-Bodrog vármegye főispánjának iratai. 1921. évi iratok; *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, 2006. Pob–Sep, 268. p.; *A Magyar társadalom lexikonja*, Budapest, 1930. 456. p.; VITÉZ KERKÁPOLY M. EMIL (szerk.): *A Magyar Legújabb Kor Lexikona*. Budapest, 1930. 928. p. Győrben középiskola, jogot Budapesten tanult. 1921-ben alispán dr. Szabovljevits sk. kir. tanácsos: Bács-Bodrog vármegye Hivatalos Lapja 1921. augusztus 15. 2-3. o.

⁵⁵ *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára*. Budapest, 1927. 35. o.; 1928. 35. o.; 1929. 42-43. o.; 1931. 40. o.

⁵⁶ Uo. 1936. 45.o.; 1937. 49-50.o.

⁵⁷ *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára*. Budapest, 1938. 52. p.

⁵⁸ *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára*. Budapest, 1940. 60. o. és 1941. 58. p.

Bács-Bodrog vármegye főispánja 1941–1944-ben. 1942–1943-ban Baja tjv. főispánja, 1944-ben pedig Újvidék tj. sz. kir. és Zombor tj. sz. kir. város főispánja is.⁵⁹ A II. világháború után Jugoszláviában háborús bűnösként elítélték és kivégezték.⁶⁰

Baján a megszállás (1944. október 20.) után a csonka vármegye a visszamaradt vármegyei tisztviselőkkel kezdte meg hivatalainak megszervezését. Kezdetben dr. Takács Endre Baja város megbízott polgármestere és a csonka Bács-Bodrog vármegye kerületi kormányzója intézte a vármegyét érintő hivatalos ügyeket, majd 1945. január 5-én megszervezte a bajai járás főszolgabírói, illetve főjegyzői hivatalát, és a vármegyei árvaszék, a számvevőség, a gazdasági felügyelőség és az államépítészeti hivatal is megkezdte működését. 1945. február 5-én Herboly Zoltán, a vármegye előző főispánja megadta a megbízást dr. Barcsai Ivánnak az alispáni teendők ellátására. A közhivatalokat ideiglenesen tudták elhelyezni, mert Baján a vármegye székházát orosz katonai kórház céljára használták.⁶¹

1945–1950 között a vármegye főispánjai:

Herboly Zoltán a vármegye és Baja thj. város főispánja 1945. június 6-áig.⁶²

Mezey Mihály a vármegye és Baja thj. város főispánja 1945. jún. 6-tól 1947. nov. 18-ig.⁶³

Dr. Fábián László főispán 1947. november 18-tól⁶⁴ és ő volt a főispán 1950. február 1-jén is, Bács-Kiskun megye alakuló ülésén.⁶⁵

⁵⁹ *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára*. Budapest, 1942. 61-63. p.; 1943. 63-64. p.; 1944. 65-67. p.

⁶⁰ KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN (szerk.): *Révai Új Lexikona V. kötet Cza–D*. Szekszárd, 2000. 203. p.

⁶¹ BKMÖL XXI. 2. Bács-Bodrog Megye Törvényhatósági Bizottságának iratai. a. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1. k. 1916/alisp. 19/jkv. 1945. szám. Alispáni jelentés a közügyek állapotáról.

⁶² BKMÖL XXI. 1. Bács-Bodrog vármegye főispánjának iratai 1. d. 347/1945.; dr. Takács Endre 1945. június 28-án a Törvényhatósági Bizottság alakuló közgyűlésén mint a Csonka Bács-Bodrog vármegye és Baja város kormányzójaként vett részt. BKMÖL XXI. 2. 1. k.

⁶³ BKMÖL XXI. 2. 1. k. Bács-Bodrog vármegye (továbbiakban BBvm) THB rendes közgyűlésének jegyzőkönyve 1945. dec. 10. ; BKMÖL XXI. 1. 6. d. 474/1947. főisp. szám.

⁶⁴ BBvm és Baja thj. város főispánja, közellátási kormánybiztos dr. Fábián László. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban BKMÖL), XXI. 1. Bács-Bodrog megye és Baja város főispánjának iratai, b. Általános iratok (továbbiakban XXI. 1. b.) 6. d. /doboz/. 474/1947.; A főispáni és közellátási kormánybiztosi hivatal átadási jegyzőkönyve, ünnepélyes beiktatása 1947. dec. 13-án volt (48590/1947. M. K. E. sz.); BBvm tisztségviselői 1947-ben: Bács-Bodrog vármegye Hivatalos Lapja (a továbbiakban BBvm HL), 1947. 1. sz.; 1948. június 1. 156. o.; BKMÖL XXI. 2. 3. k. BBvm THB közgyűlési jegyzőkönyve, 1947.

Dr. Barcsai Iván, 1944. januárjában is aljegyző, tb. főszolgabíró volt Bács-Bodrog megyében, majd alispán 1945. június 28-tól - 1946 első felében. 1946. augusztus 29-ei jegyzőkönyv szerint „alispáni szék üres”, majd 1946. december 20-tól, 1947-ben, 1948. febr. 25-éig ismét alispán (Forrás: BBvm HL). Már 1948. febr. 20-án „Alispán helyett: dr. Kovács Antal, vm főjegyző” neve szerepel 1948. május 19-ig. 1949-ben pedig dr. Kreybig Miklós az alispán, így 1950. február 1-jén is, mikor megalakult az új Bács-Kiskun megye.

Baja tj. város: főispán: Reök Andor dr., egyszersmind Szabadka tj. város főispánja. Főispáni titkár: Jaszlics Endre dr. II. o. aljegyző, tb. tanácsnok. Irodavezető: Pogány Mária. Polgármester: Bernhardt Sándor dr. (1937. X. 8.) (Forrás: Tiszti címtár, 1944. január).

⁶⁵ BKMÖL XXIII. 2. BKMT VB Titkársága c. Ált. és vegyes iratok 5200-3/főisp. 1950. szám.) Első megyei tiszti értekezlet jegyzőkönyve.

Bács-Bodrog Vármegye Levéltárának felállítása és működése

A levéltár székhelye és levéltárnokai

A Bács-Bodrog vármegyei Levéltári Hivatal 1895-től önálló hivatalként működött. Irataiban található szabályrendeletek, anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye, utasítások a levéltári anyag őrzéséről, a főlevéltárnok jelentései a megyei levéltár munkájáról, tisztségviselők kinevezéséről, áthelyezéséről, nyugdíjazásáról, fizetéséről szóló iratok és egyéb levelezések.⁶⁶

a) Székhelye⁶⁷

Bács-Bodrog vármegye levéltárának igen hányatott sorsa volt. Sokszor kellett költöznie. Székhelyei: 1741 Baja, 1774 Bács, 1784 Baja, 1787 Zombor, Baja, Újvidék, 1792 Bács, Zombor. Zomborban 1808-ban épült fel az új vármegyeháza, amit az 1880-as években újjáépítettek és kibővítettek.⁶⁸

Levéltára 1927-ben Újvidékre az 1926-ban létesített Állami Levéltárba került (ma: Vajdasági Levéltár a neve).

Magyarországon 1921-ben a vármegye székhelye: Jánoshalma és Baja. Baján 1941-ig volt, majd ismét Zombor 1941–1944-ben.

A csonka Bács-Bodrog vármegye székhelye és levéltára 1945 és 1950 között Baján volt. Levéltára a vármegye megszűnése miatt 1950-ben került Kecskemétre. Ma a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban van.

b) Levéltárnokai

Bács-Bodrog vármegyében a levéltárosi állás kialakulásával kapcsolatban a legkorábbi információ 1787-ből származik, amikor archiváriussá minősítették át Gombos Ferenc addigi

⁶⁶ MARKOVIĆ, LJUBOMIR: Marković (felelős szerk.): Arhiv Vojvodine Sremski Karlovci – Vodič kroz arhivske fondove. Sveska 6. I. tom. Sremski Karlovci, 1977. 1–19. (Címfordítás tőlem: Vajdasági Levéltár Karlóca - Levéltári kalauz. 6. füzet, 1. köt./ 1977.). A Levéltári Hivatalról a 10–11. oldalon ez áll: F. 2. 9. Megyei Levéltár iratai 1895–1918. A hivatal iratai 2005-ben már nem voltak így külön állagként (szervezeti egységként) megtalálhatók.

⁶⁷ APRÓ ERZSÉBET: Bács-Bodrog vármegye levéltára. In.: Levéltári Szemle, 2006/1. 7–26. p.

⁶⁸ GROSSCHMID GÁBOR: *Bács-Bodrogh megye vármegyeháza*. A Bács-Bodrogh Megyei Történelmi Társulat Évkönyve. 8. évfolyam 1892. 128–134. p.

vármegyei másodaljegyzőt.⁶⁹ A megye székújító közgyűlésén 1791-ben Némethszeghy János⁷⁰ második fiskálisként szerepelt, mégis ő volt az, aki még abban az évben Bács vármegye első felesküdt levéltárnoka lett.⁷¹ Egy évvel később (1792-ben) már a megüresedett levéltárnoki állásra Alföldy János, a pécsi egyetemen végzett jogász, felesküdt jegyző pályázott⁷², és bizonyíthatóan ő volt a levéltárnok 1795–1796-ban is. Egy másik forrás szerint 1793-ban Bunyik Benjamin volt a levéltárnok, ugyanis 1793 májusában a megyei iratok rendezéséről készített jelentést.⁷³ 1797-ben (január 13-án) Mátyásszovszky Jánost választották levéltárnokká, aki 1799-ben állandó írnok alkalmazását kérte.⁷⁴ Mivel családos ember volt, arra panaszkodott, hogy a csekély fizetéséből Zomborban nem tud megélni, ezért 1801-ben ideiglenesen a másodjegyzői tisztséggel egyesítették a levéltárnokságot.⁷⁵

A levéltárnoki állás megbecsültsége vélhetően a következő bő fél évszázadban sem növekedett. Nemesmiliticsi Kulunchich Ágoston – 1861-től – mint állandó levéltárnok a vármegye központi tisztviselői között szerepelt. A levéltári segédtszti állást ekkoriban Omoroviczai Szalmásy Zsigmond töltötte be.⁷⁶ 1871-ben allelvéltárnoki állást szerveztek.⁷⁷ Az így kialakult személyzeti struktúrát (egy főlevéltárnoki és egy allelvéltárnoki állást) 1884-ben is megtartották. Tíz évvel később a levéltárnoki illetményt ismét alacsonynak vélték a főlevéltárnoki státushoz kapcsolódó követelményhez képest.⁷⁸

A főispán 1893-ban – Kulunchich Ágoston főlevéltárnok nyugdíjba vonulása miatt – a főlevéltárnoki állást megszüntette, helyette levéltárnoki, allelvéltárnoki, és levéltári segédi állást szervezett.⁷⁹ Így Popovits Sebő, aki Kulunchich főlevéltárnok mellett 1889–1893-ig volt

⁶⁹ FÖGLEIN ANTAL: *A vármegyei levéltárosi állás kialakulása*. Levéltári Közlemények 37. évf. 1. sz. 1966. 40. o.. Valamint Bács-Bodrog vármegye – Baja, Zombor – iratai 1688–1849. (VL F. 2. 0. doboz, 6., 23., 40., 87–89., 97–98., 105–109. folio. Az irat korabeli jelzete: A- 811 I. 2/1700.) A jelentéseken, iratjegyzékeken, az irodalomból megismert levéltárnokok aláírásával találkoztam.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ MATKOVIĆ, LAJČO: 1999. VIII/1. 10. o. A levéltárnok Bácsban, 1791. március 13-án kelt jelentése szerint.

⁷² MATKOVIĆ, LAJČO: 1997. VIII/8. 132. o. (162. r. 1792. november 20.)

⁷³ MATKOVIĆ, LAJČO: 1997. VIII/8. (264.d./91.AI. G.K. 1793. május 14. Zombor)

⁷⁴ További adatok a levéltárnoki teendőket ellátó személyekről. MATKOVIĆ, LAJČO: *Bačko-Bodroška županija 1688–1849. Katalog odabranih sadržaja dokumenata 1794–1800*. Novi Sad. 1998. VIII/9. 27., 124., 247. o. (Az 50. r. 1795; a 227. r. 1796; a 90. r. 1799.)

⁷⁵ FÖGLEIN ANTAL: 1966. 1. 46. o.

⁷⁶ *Magyarország tiszti címtára*. Pesten. , 1863. 46. o. Szalmásy Zsigmond 1861-ben ideiglenes segédje volt a levéltárnoknak; VL F. 421. 3. Főispáni iratok 40/1861; valamint MOL D szekció, Abszolútizmuskori levéltár, 191 Elnökségi iratok 6240/1862 eln. III. R.; 14510/1862 eln.; 946. III. R. 1863 eln.

⁷⁷ VL F. 421. 20. köt. 1884. május 27-ei közgyűlési jegyzőkönyv. Az 1871. szeptember 25-én tartott közgyűlésen, a 249-es sz. határozatban megállapított szabályrendeletben.

⁷⁸ BKMÖL XV. 34. Leidecker Jenő levéltárnok által összegyűjtött iratok és nyomtatványok gyűjteménye. 1. a/1. 212. szám/közgy. 1893. A jelentésben az olvasható, hogy „kivételesen az alügyész mellett a főlevéltárnok” illetménye nem emelkedett. Erről az 1893-ban április 27-én tartott közgyűlésen az illetmények szabályozása kapcsán esett szó az alispáni jelentésben.

⁷⁹ BKMÖL XV. 34. 1. a/1. 212.szám/közgy./1893. Kivonat az április hó 27-i közgyűlési jegyzőkönyvből.

allevéltárnok, 1895–1915 között pedig főlevéltárnoki címét megtartva, csupán levéltárnoki állást tölthetett be.⁸⁰

A megyei levéltárban őrzött anyakönyvi másodpéldányokban a helyesbítési munkálatok miatt két ideiglenes díjnokot alkalmaztak 1902-től, majd mivel az indokok később is fennálltak, a törvényhatósági bizottság még 1912-ben is engedélyezte alkalmazásukat.⁸¹

A vármegye közigazgatásában lajstromozóként 1899-től foglalkoztatták Alföldy Lászlót, aki 1907-től levéltári segéd, 1916–1917-ben levéltárnok volt. 1917-ben már nincs betöltve a levéltári segédi tisztség.⁸² 1920–1921-ben is Alföldy László a főlevéltárnok,⁸³ aki 1927-ben egyedül dolgozott. Alföldyt 1937-től Vörös Géza váltotta fel.⁸⁴ A két világháború között az alkalmazottak száma a levéltárban a dualizmus korának végére kialakult korábbi négy főhöz képest jelentősen lecsökkent.

A megye főlevéltárosa 1945-ben Vörös Géza maradt. Őt követte Leidecker Jenő, és volt az utolsó levéltárosa Bács-Bodrog vármegyének. Leidecker Jenő okleveles jegyző, 1941. VIII. 15-től 1944. X. 9-ig Zomborban vármegyei aljegyző, 1946 októberétől a vármegye levéltárnoka, majd helyettes főlevéltáros, ill. főlevéltáros, megyei tiszteletbeli főjegyző. 1950. febr. 1-jétől 1953. június 1-jéig pedig a Bács-Kiskun Megyei Levéltár első vezetője volt.⁸⁵

Az alispán által 1949-ben kiadott Bács-Bodrog vármegye központi igazgatásának ügybeosztása a vármegyei főlevéltáros feladatait kilenc pontban fogalmazta meg: levéltári szolgálat, állampolgársági és illetőségi ügyek, anyakönyvi ügyek, névváltoztatási ügyek, területi átcsatolások, vármegyei és községi alkalmazottak illetmény és nyugdíj ügyei, tűzrendészet, vármegyei hivatalos lap szerkesztése és a bajai járás községi képviselőtestületi határozatainak felülbírálása.⁸⁶

⁸⁰ *Magyarország Tiszti Név- és Címtára*. Budapest. 1889, 1890, 1892, 1893, 1895–1917; valamint BKMÖL XV. 34. 1. a/1. 212. szám/közgy. 1893.

⁸¹ VL F. 421. 146. köt. Közgy. jegyzőkönyv 1903. október 8., 950/32857/1903. sz. hat.; 162. köt. Közgy. jegyzőkönyv 1911. október 12., 2738/47795/1911. sz. határozat. Az 1894. évi XXXIII. tc. életbe lépése folytán. A megyei levéltárak feladataival és a levéltárnok teendőivel részletesebben foglalkozott a vármegyei központi ügyvitel szabályozásakor az 1902. évi rendelet VIII. fejezete (235 – 241. §-ok), mely meghatározta a levéltár iratanyagát, külön paragrafus rendelkezett a levéltárak berendezéséről, az azokban kezelt iratok rendezéséről és rendben tartásáról, a kiselejtezéstről szóló külön szabályzatról, a levéltárnok teendőiről. *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1000–1902. Budapest. 1302–1308. o. 123. 125.000/1902. B. M. sz.

⁸² *Magyarország Tiszti Név- és Címtára*, 1917. 123. old. Megjegyzem, hogy 1918 és 1919-ből nem álltak rendelkezésemre további adatok.

⁸³ BKMÖL IV. 401. Bács-Bodrog vármegye főispánjának iratai. 50/B”1921. Tisztségviselői jegyzékek.

⁸⁴ *Magyarország Tiszti Név- és Címtára*. Budapest. 1927, 1928, 1929, 1931, 1936, 1937, 1938, 1940, 1941, 1942, 1943 és 1944-ből; valamint BKMÖL XVII. 401. A Bács-Bodrog vármegyei és Baja városi igazoló bizottságok iratai. d. Közalkalmazottak I-II-III. Igazoló Bizottságának iratai. A bajai bizottság nyilvántartási könyve 1945–1947. 9/A. kötet. 84. o.

⁸⁵ BKMÖL XXXIV. 1. L-5153-14/1950; Ö-5153-2/1950.; Bács-Bodrog vármegye Hivatalos Lapja 1947, 1948, 1949.; BKMÖL XXIII. 2. Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Titkársága. c. Általános és vegyes iratok 5200-3/főisp./1950. Bács-Kiskun megye alakuló ülése 1950. febr. 1. Első megyei tiszti értekezlet jegyzőkönyve.

⁸⁶ BKMÖL XXI. 4. Bács-Bodrog megye alispánjának iratai. b. Közigazgatási iratok. 1949. sz. nélkül. Dr. Kreibig Miklós alispán által 1949. január 13-án, és 1949. szeptember 30-án.

